

Rychlík, Jan

Počátek rozpadu Jugoslávie a vznik samostatného Slovinska

Porta Balkanica. 2011, vol. 3, iss. 1-2, pp. 22-35

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135307>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POČÁTEK ROZPADU JUGOSLÁVIE A VZNIK SAMOSTATNÉHO SLOVINSKA

Jan Rychlík

Na situaci v Jugoslávii působil v letech 1989 a 1990 pád komunistických režimů v zemích sovětského bloku. Pád totalitního režimu neměl znamenat vznik demokratické Jugoslávie, ale naopak její konec jako státu vůbec.

Na situaci v Jugoslávii působil v letech 1989 a 1990 dva faktory. Na jedné straně to byl pád komunistických režimů v zemích sovětského bloku. Proces, který zahájilo Polsko částečně svobodnými volbami 4. června 1989 a ukončilo Rumunsko krvavou revolucí 21. – 24. prosince téhož roku působil jako povzbuzující stimul pro demokratické síly v jednotlivých republikách, přičemž tento proces se nejsilněji projevil právě ve Slovinsku. S ohledem na mnohonárodnostní charakter Jugoslávie se ale ještě s větším ohlasem setkaly pokusy baltských republik SSSR o osamostatnění. 18. května 1989 Nejvyšší sověť Litevské republiky vyhlásil svrchovanost republiky a v souvislosti s tím i přednost litevského zákonodárství nad zákonodárstvím svazovým. Zákony SSSR napříště platily v Litvě jedině v případě, že byly litevským parlamentem potvrzeny. 28. července přijalo obdobný zákon o svrchovanosti také Lotyšsko, 23. září i Ázerbajdžán. Během roku 1990 vyhlásily svrchovanost prakticky všechny republiky. 9. března 1990 deklarovala nezávislosti Gruzie a 11. března Litva, která zároveň výslovně prohlásila, že svou nezávislost pouze obnovuje, protože se jí nikdy nezřekla a v roce 1940 byla protiprávně anektována. 30. dubna vyhlásilo obnovení své samostatnosti Estonsko a 4. května Lotyšsko. Na jaře 1990 sice ještě sovětská armáda dokázala skutečné secesi zabránit, ale brzy se ukázalo, že rozhodnutí centra v Moskvě zůstávají v odštěpeneckých republikách nevykonatelná a tudíž k postupné separaci republik dochází *via facti*. Nikdo nemohl pochybovat o tom, že především baltské republiky, anektované teprve v roce 1940, udělají vše, aby se osamostatnily. Demokratizace v zemích SSSR tak ve skutečnosti neznamenal vznik nového, demokratického Sovětského svazu, ale jeho demontáž.

V Jugoslávii byly podmínky obdobné: pád totalitního režimu neměl znamenat vznik demokra-

tické Jugoslávie, ale naopak její konec jako státu vůbec.

V roce 1989 byl učiněn v podstatě poslední pokus o záchranu Jugoslávie. Svazovým premiérem se stal Chorvat Ante Marković, který vystoupil s programem hospodářského ozdravení Jugoslávie a dalekosáhlých reforem. Marković patřil k autentickým Jugoslávčům a byl mu cizí jakýkoliv nacionalismus. Záleželo mu na zachování Jugoslávie, která se měla stát moderní zemí západního typu. Na program reforem západní banky slíbily Markovićovi velkou finanční pomoc. Marković svůj reformní program zahájil restriktivní finanční politikou, která měla zkrotit inflaci. Dinár byl denominován v poměru 10 000 starých dinárů za 1 nový dinár (staré dináry byly od měnové reformy v šedesátých letech označovány jako „nové“, „starými“ se staly teprve Markovićovou reformou) a současně se od 1 ledna 1990 stal plně konvertibilním podle kursu 1 DM (německá marka) = 7 DIN, 1 USD = 11,73 DIN. Ovšem, restriktivní politika nebyla populární a ve skutečnosti tak jen nahrávala populistům a nacionalistům.

Během podzimu 1988 a jara 1989 Slobodan Milošević zcela upevnil svou moc na celém území Srbska včetně jeho autonomních oblastí a také v Černé Hoře. Boje mezi stranickými funkcionáři o moc nejsou samozřejmě v komunistických státech ničím zvláštním, avšak Miloševićův zápas se od nich lišil tím, že do něj byly zapojeny široké masy srbského obyvatelstva, které byly mobilizovány jednak pod hesly boje proti staré nomenklatuře a stranické byrokracii, jednak pod obnovenými hesly srbského nacionalismu. V létě Milošević 1988 využil nespokojenosti vojvodinských rolníků, kteří zahájili velké protestní akce proti místním stranickým orgánům a v říjnu 1988 se mu podařilo nahradit celé vedení svými lidmi (sdělovací prostředky nazvaly rolnické protesty, kterých Mi-

lošević využil, „jogurtovou revoluci“, protože rolníci házeli při protestech na stranické sekretariáty a funkcionáře kelímky s jogurtem). Koncem roku 1988 se s pomocí srbské policie a části armády podařilo přes protesty Albánců dosadit figury oddané Miloševićovi i do vedení stranické organizace v Kosovu. Zde Milošević využil podpory místních Srbů. Vedení Svazu komunistů Kosova bylo totiž v rukou místních Albánců, zpravidla napojených na různé rodinné klany. Vláda albánské nomenklatury v Kosovu znamenala „černou díru“ pro obrovské dotace z federálního rozpočtu a nebyvalou korupci. Ta sice ohrožovala všechny obyvatele Kosova, avšak Srbové ji navíc chápali i jako národnostní útlak albánské většiny nad srbskou menšinou. Hlavním předmětem srbských protestů byla přitom paradoxní skutečnost, že ačkoliv bylo Kosovo součástí Srbské svazové republiky, Srbové v něm žili v postavení menšiny neustále ohrožované albánským tlakem. 23. února 1989 přijala srbská skupština ústavní dodatky, které zásadním způsobem omezily autonomii Kosova a Vojvodiny. Miloševićovi oddaní lidé ve vedení místních komunistických organizací a stále ještě částečně fungující komunistický systém tzv. demokratického centralismu (tj. bezpodmínečné podřízení nižších složek stranického aparátu složkám vyšším) způsobili, že v březnu tyto ústavní dodatky schválily i autonomní skupštiny v Prištině a Novém sadu. Kosovo a Vojvodina ovšem i nyní zůstaly především v administrativním ohledu autonomní a zachovaly si vlastní orgány, rozdíl byl v tom, že místní úřady a policie byly podřízeny přímo Bělehradu a legislativní pravomoci oblastních skupštin byly podvázány. Zatímco ve Vojvodině, kde se místní národnostní skupiny (především Srbové a Maďaři) vzájemně vyvažovaly, nenarazila změna na zásadní odpor, reakce v Kosovu byla jiná. Kosovští Srbové změnu přivítali, protože přenesením rozhodujících pravomocí z Prištiny na Bělehrad se vymanili z postavení menšiny pod nadvládou Albánců. Naproti tomu jednoznačně odmítla albánská většina, která se v důsledku ústavní změny vlastně posunula do postavení národnostní menšiny v Srbsku, tedy do situace, ve které žila v meziválečné Jugoslávii. Masové protesty Albánců, doprovázené stávkami, likvidovala srbská policie. Zahynulo při nich 25 osob a dalších 222 bylo zraněno. V květnu 1989 se Milošević nechal zvolit předsedou předsednictva (tedy fakticky prezidentem) nově „sjednoceného“ Srbska. Na velkém shromáždění Srbů na Kosově poli

28. června 1989 pak Milošević ve svém projevu vyzval Srby, aby se z inspirovali odkazem kosovské bitvy pro boje, které musí Srbové vést dnes za uznání svých práv v jiných republikách, kde jim hrozí asimilace. Výhružně dodal, že do budoucna „ani ozbrojené boje nejsou vyloučeny.“ Milošević také vystoupil s teorií, že pokud by některý národ chtěl uplatnit své právo na sebeurčení a oddělit se od Jugoslávie, potom bude třeba překreslit hranice republik a spojit oblasti obývané Srby se Srbskem, neboť stejné právo na sebeurčení náleží i srbskému národu. Nutno ale říci, že Slobodan Milošević nikdy nebyl autentickým srbským nacionalistou. Nacionalistická rétorika pro něj byla rovněž pouze prostředkem k získání moci. Milošević ale nebyl ani žádným skutečným komunistou, jak se jej později snažila vykreslit především slovenská a chorvatská, ale také západoevropská a americká propaganda ve snaze přenést srbsko-chorvatský konflikt do ideologické roviny boje mezi „komunismem“ a „demokracií“. Na rozdíl od Tita Milošević neměl zájem na posílení komunistického systému, na kterém mu vůbec nezáleželo a byl připraven se od něj zcela distancovat, jakmile se to ukáže jako vhodné.

Milošević neusiloval jen o vládu v Srbsku a Černé Hoře, ale hodlal se stát novým Titem, který by ovládal celou Jugoslávii. Ta měla být přitom značně centralizovanější, než jak to stanovovala Kardeljova ústava z roku 1974. V úsilí o toto upevnění Jugoslávie se Milošević opíral o přesvědčené Jugoslávce. Ti se rekrutovali sice hlavně ze Srbů a Černošců, ale v malé míře mezi nimi nechyběli ani příslušníci jiných národů, takže nelze říci, že na zachování Jugoslávie měli zájem jen Srbové (mezi přesvědčené Jugoslávce patřil např. i poslední federální premiér Chorvat Ante Marković). Pokusy Miloševićova režimu upevnit Jugoslávii ale byly ve skutečnosti kontraproduktivní, protože vyvolávaly u nesrbského obyvatelstva obavy z recidivy velkosrbského nacionalismu a podřízení celé země Bělehradu, tj. Miloševićovi. Definitivní úpadek myšlenky komunismu a vznik prvních opozičních stran v samotném Srbsku přitom vůbec neznamenal překážku pro Miloševićovu politiku. Nově vznikající strany sice byly antikomunistické a požadovaly demokratické změny, ale pokud jde o národnostní problémy, vycházely zpravidla z pozic velkosrbského nacionalismu a v mnoha ohledech hlásaly ještě extrémnější názory, než Milošević. To platilo především o Srbském hnutí obnovy (*Srpski pokret obnove* - SPO), které se

ustavilo v březnu 1990, a v jehož čele stál spisovatel Vuk Drašković. SPO se hlásil k odkazu ravnogorského hnutí (tj. hnutí četníků) z druhé světové války a požadoval mimo jiné i rehabilitaci Draža Mihailoviće, což se mu nakonec skutečně povedlo. Dokonce i v nově založené Demokratické straně, jinak konglomerátu různých směrů a hnutí, se objevovala občas velkosrbská rétorika. Srbská média – všech politických odstínů začala ve skutečnosti oživovat mýtus Srbů jako po staletí utlačovaného národa, který osvobodil z cizího panství Chorvatska a Slovinska, za což se mu dostalo jen nevděku. Propaganda také opakovaně připomínala zvěrstva chorvatských ustašů na srbském obyvatelstvu za druhé světové války a evokovala představu, že i nyní jsou Srbové v Chorvatsku a Bosně ve smrtelném nebezpečí. SPO zdůrazňovalo, že Srbové musí myslet především sami na sebe. Nelze-li přebudovat Jugoslávii tak, aby se v ní Srbům dostalo místa, které jim náleží, pak je třeba soustředit se na vybudování menšího státu zahrnujícího výhradně srbská území. To ovšem reálně znamenalo dosáhnout územních zisků na úkor Chorvatska a Bosny. Tuto myšlenku začal hlásat především Vojislav Šešelj, který se odštěpil od SPO a založil později vlastní Srbskou radikální stranu navazující na velkosrbské tradice někdejší Pašičových radikálů. Myšlenku menší ale srbské Jugoslávie nezavrhoval ani Milošević pro případ, že by se mu nepodařilo ovládnout Jugoslávii celou. Nelze nicméně věc chápat tak, jako by rozpadem Jugoslávie byl vinen pouze Milošević, nebo dokonce Srbové jako celek. Na rozklizení Jugoslávie měly svůj větší či menší podíl všechny její národy, přičemž nacionalismus byl v této době rovněž vlastní v té či oné míře všem národům, Slovinska nevyjímaje. Hlavní důvod rozkladu Jugoslávie pak byla absence silné jugoslávské identity jako pouta mezi jejími národy.

Důsledkem srbského i celojugoslávského vývoje logicky byla přirozená snaha elit ostatních republik (s výjimkou Miloševićem ovládané Černé Hory) maximálně stávající federaci rozvolnit a případně se úplně oddělit. Ve Slovinsku a Chorvatsku na přelomu let 1989 a 1990 již jednoznačně převážily síly usilující o vystoupení z Jugoslávie, přičemž *modus operandi* v podstatě kopíroval příklad Litvy: nejprve vyhlásit svrchovanost zákonů republiky nad zákony SFRJ a tím vypojit centrum z možnosti jakéhokoliv rozhodování, potom v příhodném okamžiku vyhlásit úplnou nezávislost. Nebylo pochyb, že samostatnost má podporu převážné většiny Slovinců i Chorvatů.

Jugoslávie a Slovinsko 1990-1991

Ve dnech 22. – 23. prosince 1989 se uskutečnil 11. sjezd Svazu komunistů Slovinska. Cílem bylo stanovit politickou linii slovinských komunistů pro nastávající 14. mimořádný sjezd SKJ, který se měl sejít v lednu v Bělehradě. Sjezd Svazu komunistů Slovinska se usnesl, že slovinská delegace má požadovat přetvoření SKJ ve volný svazek samostatných republikových organizací, tj. jinak řečeno – úplné osamostatnění jednotlivých komunistických stran. Usnesení SKJ měla neměla být pro členské strany závazná, ale jen doporučující. V zájmu pravdy je ovšem třeba dodat, že v tomto ohledu vlastně měl sjezd SKJ jen potvrdit už existující stav, protože především Svaz komunistů Slovinska se už delší dobu směrnicemi bělehradského ústředního výboru stejně neřídil. Analogicky k uspořádání strany měl být spořádán i jugoslávský stát, který by se přetvořil ve svazek skutečně svrchovaných (a tedy v praxi zcela samostatných) vzájemně kooperujících republik, jejichž společné orgány by měly spíše koordinační úkoly.

Čtrnáctý kongres SKJ se sešel v Bělehradě 20.–21. ledna 1990. Jak se dalo předpokládat, proti slovinským návrhům, za které se postavili také chorvatští komunisté, se postavil především Svaz komunistů Srbska vedený Miloševićem. Nová úprava by totiž znamenala, že ústřední stranické orgány a svazová vláda v Bělehradu nebudou mít žádné možnosti jakkoliv ovlivňovat politické dění v ostatních republikách, ale před zahraničím za ně ponese odpovědnost. Po dvou dnech jednání slovinská i chorvatská delegace sjezd opustila a tím jej rozbila. Slovinští komunisté svolali potom 4. února 1990 do Lublaně stranickou konferenci, na které se prohlásili za zcela samostatnou stranu mimo rámec SKJ. Zároveň se i formálně zřekli myšlenky komunismu a svou stranu přejmenovali na Stranu demokratické obnovy (*Stranka demokratične Prenove* – SDP). Protože Kučan už na podzim ze strany formálně vystoupil, aby mohl jako předseda předsednictva republiky (fakticky prezident) vystupovat coby nadstranická osoba, stal se předsedou SDP Ciril Ribičič. Krátce na to na zasedání slovinské skupštiny 7. a 8. března byly přijaty další ústavní dodatky a z názvu republiky bylo vypuštěno adjektivum „socialistická“.

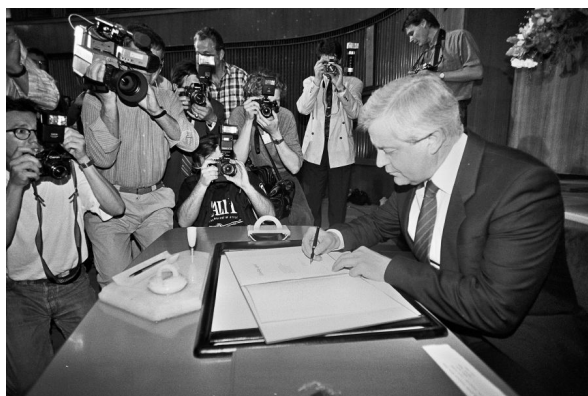
14. sjezd SKJ byl zároveň posledním sjezdem, protože samotná strana jugoslávských komunistů se krátce na to rozpadla. Když bylo na

30. března 1990 svoláno do Bělehradu zasedání ÚV SKJ, které mělo jednat o dalším osudu strany, dostavili se na ně mimo Srbů, Černohorců a příslušníků ÚV z řad Jugoslávské lidové armády pouze tři Makedonci a 14 členů z Bosny a Hercegoviny, kteří navíc po přestávce odešli (z Chorvatska byl přítomen jeden člen srbské národnosti). Slovinští komunisté, tvořící tehdy již samostatnou stranu s novým jménem, zasedání pochopitelně bojkotovali. Tím se ÚV SKJ rozpadl a krátce na to zanikla i samotná strana, protože i ostatní členské komunistické strany SKJ se přejmenovaly a prohlásily za zcela samostatné. I v Srbsku se v polovině července 1990 Svaz komunistů přejmenoval na Socialistickou stranu Srbska (*Socialistička partija Srbije* – SPS), formálně se zřekla komunistické myšlenky a souhlasila se systémem více politických stran a svobodnými volbami. Milošević samozřejmě zůstal v čele „nové“ strany. Pouze důstojníci Jugoslávské lidové armády iniciovali vznik formálně nové strany „Svaz komunistů – Hnutí za Jugoslávii“ (*Savez komunista – Pokret za Jugoslaviju* – SK-PZJ), který ovšem sdružoval především komunisty srbské a černohorské národnosti a malý zbytek integrálních Jugoslávců,

Slovinskou situaci bylo těžko srovnávat s poměry v sousedním Chorvatsku, kde se volby konaly bezprostředně po Slovinsku (22. – 23. dubna). Zde zvítězilo Chorvatské demokratické hnutí (*Hrvatska demokratska zajednica* – HDZ), které sice rovněž usilovalo o nezávislost, ale postavilo svou kampaň právě mimo jiné na protisrbském nacionalismu. V Chorvatsku se také začali probouzet k životu pohrobci někdejšího Chorvatského nezávislého státu, kteří vyvolávali především u srbského obyvatelstva oprávněné obavy z budoucnosti. Ve Slovinsku s ohledem na jiný historický vývoj za války nic podobného nebylo a ani nemohlo být.

Volby do slovinského parlamentu (skupščiny) byly vypsaný 8. ledna 1990. I když ani ve Slovinsku se politici nevyhnuli občas nacionalistické rétorice a někdy i protisrbským výpadům, v zásadě kampaň proběhla v mezích přijatelnosti. Volby se uskutečnily se ve dvou kolech 8. a 22. dubna. Uskutečnily se podle modifikovaného starého kuriálního systému (každá kurie zastupovala jednu z profesně-sociálních skupin), jak to předpokládala jugoslávská a slovinská ústava z roku 1974. Celkem bylo voleno ve třech kuriích (společensko-politické, obcí a sdružené práce)

240 poslanců (v každé kurii 80). Ve společensko-politická komoře (kurii), kde se volilo celkem 78 poslanců a zbývající 2 mandáty byly rezervovány pro zástupce italské a maďarské menšiny. Favoritem voleb byl od počátku DEMOS (*Demokratična opozicija Slovenije*), koalice stran vzniklá 27. listopadu 1989 z iniciativy dr. Jože Pučnika a sdružující Slovinský demokratický svaz, Sociálnědemokratický svaz, Slovinskou křesťansko-demokratickou stranu a Slovinský rolnický svaz, ke kterým později přistoupila ještě Liberální strana, Strana zelených a Slovinská živnostenská strana. V přímo volené komoře získala největší počet hlasů Strana demokratických přeměn, tj. bývalí komunisté (17,3%, 14 mandátů), na druhém místě skončil Svaz socialistické mláde-

Milan Kučan zvolen do čela slovinského předsednictva - 1990

že Slovinska (pozdější Liberálně-demokratická strana) (14,5%, 12 mandátů). K nim je třeba ještě připočíst malou Socialistickou stranu Slovinska, vzniklé ze Socialistického svazu pracujícího lidu Slovinska (5,4%, 5 mandátů). Společně tyto volební subjekty tedy získaly 31 mandátů. Na strany sdružené v DEMOSu připadlo 47 mandátů. Ve zbývajících dvou komorách DEMOS rovněž zvítězil, takže nakonec získal společně celkem 126 mandátů a stal se nejsilnějším subjektem, i když neměl nadpoloviční většinu. Vláda DEMOSu (do 28. června 1991 oficiálně ještě výkonný výbor skupščiny), jejímž sestavením 16. května 1990 pověřen předseda křesťanských demokratů Lojze Peterle (nar. 1948), se ovšem v zásadních věcech a především ve státoprávních otázkách mohla spolehnout i na opozici, kterou tvořila především SDP, tj. bývalí komunisté. Vláda se formálně ujala funkce následující den (17. května), kdy jí vyjádřila důvěru nová skupščina.

Souběžně s parlamentními volbami se uskutečnily i volby pětičlenného předsednictva re-

publiky. Předseda předsednictva, tedy vlastně prezident, měl být zvolen absolutní většinou. První kolo se uskutečnilo 8. dubna, kdy však nikdo nezískal absolutní většinu. Ve druhém, kole 22. dubna zvítězil Milan Kučan zvítězil ve druhém kole, kdy porazil kandidáta DEMOSu Jože Pučnika, předsedy Sociálně demokratické strany Slovinska.

2. července 1990 přijala skupščina deklaraci o suverenitě Slovinské republiky a nadřazenosti jejích zákonů nad zákony federace. To znamenalo, že zákony přijaté svazovou skupštinou v Bělehradě měly platit pro Slovinsko jedině v případech, že budou slovinským parlamentem potvrzeny. Také orgány federace nemohly napříště rozhodovat ve Slovinsku přímo, ale jen prostřednictvím slovinských úřadů. Deklarace zároveň stanovila jednorocní lhůtu, ve které měla být vypracována nová ústava a nejspíše po uplynutí této doby se slovinskí poslanci již neměli zúčastňovat na činnosti skupštiny v Bělehradě. Ve slovinském parlamentu nebyly žádné relevantní politické síly, které by se stavěly proti nezávislosti a pro deklaraci hlasovala i opozice, tj. SDP. Přijetí deklarace nedělilo slovinskou společnost, ba právě naopak, právě krátce po ní došlo k symbolickému usmíření někdejších partyzánů, resp. těch, kteří odvíjeli slovenské dějiny od partyzánského boje a OF a jejich odpůrců z řad někdejších stoupců Národního výboru a domobrany. 8. července 1990 se v Kočevském Rogu uskutečnila velká manifestace k uctění památky domobranců, pobitých zde v létě 1945. Shromáždění se zúčastnili Milan Kučan a arcibiskup Alojzij Šuštar jako představitelé dvou doposud proti sobě stojících ideologií a směrů slovinského politického života, kteří si nyní podávají ruce v nadcházejícím samostatném Slovinsku.

Mezi tím došlo na úrovni stále slábnoucích centrálních institucí v Bělehradě k důležité změně. Od omezení autonomie Kosova v březnu 1989 trvaly nepokoje a stávký Albánců. Milošević se rozhodl využít situace k upevnění pozice Srbska a rozhodl se zcela zrušit autonomii Kosova. 26. června 1990 byla rozpuštěna kosovská skupščina i výkonný výbor (oblastní vláda) a pravomoci přešly přímo na srbské republikové úřady, čímž byly zrušeny poslední zbytky autonomie. Kosovo a Vojvodina nicméně měly mít i nadále zastoupení v předsednictvu Jugoslávie jako kolektivní hlavě státu, přičemž těmito funkcemi nyní disponovalo Srbsko, které tak získalo oproti ostat-

ním republikám výraznou převahu. Pro období 1990-1991 se stal 15. května 1990 předsedou předsednictva SFRJ (titulárním prezidentem) Srb Borislav Jović, člověk blízký Miloševićovi. V Chorvatsku, Slovinsku, ale i mezi muslimským a chorvatským obyvatelstvem Bosny začala sílit obava, že se Jugoslávie reálně stane rozšířeným Srbskem. Na podzim 1990 se situace v Jugoslávii nadále zkomplikovala. Dne 28. září 1990 přijalo Srbsko novou ústavu, kterou bylo definováno jako „demokratický a jednotný srbský stát,“ čímž byla potvrzena likvidace autonomních oblastí. 1. října 1990 oznámili Srbové v chorvatské Krajině svůj úmysl vyhlásit svou autonomii na Chorvatsku. 11. listopadu se uskutečnily první svobodné volby v Makedonii, ve kterých zvítězila opoziční Vnitřní makedonská revoluční organizace – Strana makedonské národní jednoty (*Vatrešna makedonska revolucionarna organizacija – Demokratičeska partija na makedonsko naciona. lno edinstvo* VMRO-DPMNE). Tato strana, mající návaznost na separatistickou teroristickou VMRO z meziválečného období, měla jasnou protisrbskou orientaci a netajila se svým cílem – nezávislou Makedonií. 18. listopadu se uskutečnily svobodné volby v Bosně a Hercegovině, kde každá ze třech národnostních skupin hlasovala za svou „národní stranu“ – Srbové za Srbskou demokratickou stranu, Chorvati za Chorvatské demokratické sdružení (*Hrvatska demokratska zajednica* – HDZ), což byla odnož stejnojmenného nacionalistického hnutí v Chorvatsku, a nejpočetnější Muslimové za Stranu demokratické akce (SDA) Aliji Izetbegoviće, který se stal také novým předsedou předsednictva Bosny a Hercegoviny. Bylo jasné, že i Izetbegović hodlá v budoucnu Bosnu osamostatnit, a to navzdory bosenským Srbům. Izetbegović sice dokázal dočasně získat podporu bosenských Chorvatů, kteří z taktických důvodů usilovali o osamostatnění Bosny, aby se pak mohli později od ní odtrhnout a spojit s Chorvatskem, byl však od počátku zcela nepřijatelný pro bosenské Srby, neboť nebyly tajemstvím jeho kontakty s radikálními islamisty v zahraničí a jeho úvahy o zřízení muslimského státu v Bosně. Možnost dohody jednotlivých republik, či spíše jednotlivých národů Jugoslávie se tak stala koncem roku iluzorní. Bylo zřejmé, že Jugoslávie nemá naději přežít, ale stále zřetelněji vystupovala do popředí i možnost, že její rozpad se neobejde bez nové války.

Vývoj v Srbsku a paralyzování federálních orgánů vedly představitelé Slovinska ke snaze dostat se co nejdříve z Jugoslávie. Slovinsko začalo intenzivně koordinovat své kroky se sousedním Chorvatskem, kde ve volbách 22. – 23. dubna a 7. května zvítězilo Chorvatské demokratické sdružení (HDZ) Franja Tudjmana (Tuđmana). Franjo Tudjman, charismatický politik, někdejší komunista, partyzán a pak nejmladší Titův generál, který se nakonec s Titem rozešel, se stanul 30. května v čele Chorvatské republiky, která rovněž usilovala o úplnou nezávislost. V listopadu 1990 učinila slovinská vláda další krok na cestě k nezávislosti, když se rozhodla vypsát o něm referendum. Legislativní otázky spojené s všelidovým hlasováním převzala ústavní komise složená z představitelů jednotlivých parlamentních politických stran, která v té době pracovala na nové slovinské ústavě. V komisi nebylo jednoty v otázce, zda je vůbec referendum nutné, když souhlas většiny Slovinců se samostatností byl již dostatečně vyjádřen v parlamentních volbách (samostatnost měl v programu jak vítězný DEMOS, tak prakticky všechny kandidující strany). Kučan pokládal referendum za zbytečné, zatímco DEMOS na něm trval. Nakonec převládl názor, že výsledek referenda posílí postavení slovinské vlády při jednání o případné konfederaci a při budoucím jednání o mezinárodní uznání. Zákon o referendu byl ve skupščině přijat 6. prosince 1990 většinou 209 hlasů (nikdo nebyl proti a čtyři poslanci se zdrželi hlasování). Podle schváleného zákona měli voliči den před Vánoci (23. prosince) odpovědět v hlasování na otázku, zda se „Slovinská republika má stát nezávislým a samostatným státem.“ Pokud by byl výsledek hlasování kladný měly skupščina a vláda do šesti měsíců přijmout všechny potřebné kroky k osamostatnění Slovinska a vyhlásit je. Zároveň proběhla i rozprava o budoucí samostatnosti. Poslanci se shodli na tom, že Slovinsko nebude usilovat o změnu stávajících jugoslávsko-italských, jugoslávsko-rakouských ani jugoslávsko-maďarských na hranic, které uznává jako mezinárodní hranice příštího samostatného Slovinska vůči uvedeným státům. Hranice vůči Chorvatsku, která byla doposud pouhou vnitřní hranicí, a kde především v Koperském zálivu nebyl její průběh jasný, se měly stát předmětem bilaterálního jednání. Slovinsko mělo respektovat národnostní práva italské a maďarské menši-

ny. Debata byla určena spíše pro zahraničí, které měla zřejmě uklidnit.

Výsledky referenda, které s uskutečnilo dle plánu 23. prosince, byly úředně vyhlášeny o tři dny později (26. prosince 1990). Hlasování se zúčastnilo 88,2% oprávněných voličů, z nichž se pro samostatnost vyslovalo 93,2%. Z uvedených čísel je zřejmé, že se pro samostatnost vyslovalo slovinské obyvatelstvo, zatímco příslušníci menšin a především ostatních národů Jugoslávie žijící ve Slovinsku (hlavně Srbů), buď hlasovali proti, anebo hlasování bojkotovali. Uvedený výsledek nebyl žádným překvapením. Ukazoval za etnickou homogenitu Slovinska a naznačoval, že zde není žádná relevantní síla, která by si samostatnost nepřála. Tím se situace zásadně lišila od sousedního Chorvatska, kde se podobné referendum uskutečnilo o půl roku později, 19. května 1991. Tam se hlasování zúčastnilo 83,56% oprávněných voličů, z nichž 93,24% se vyslovalo pro nezávislost. Percentuální podíl voličů, kteří referendum bojkotovali, zhruba odpovídal počtu srbského obyvatelstva v Chorvatsku. I když na první pohled byly výsledky obdobné jako ve Slovinsku, byl zde jeden zásadní rozdíl: Slovinsko bylo národnostně v podstatě homogenní, jiné národnosti zde netvořily ani 10 % obyvatelstva a nadto šlo o diaspory (příslušníci menšin žili rozptýleně a netvořili souvislé území). Bylo zřejmé, že vyhlášení samostatnosti Slovinska nenarazí u neslovinského obyvatelstva na odpor, protože pro roztroušené příslušníky srbské a chorvatské menšiny stejně nepřicházelo z technických důvodů v úvahu setrvání ve zbytkové Jugoslávii. V Chorvatsku naproti tomu tvořili 12 % obyvatelstva Srbové, kteří obývali v podstatě kompaktní území v Krajině (v někdejší vojenské hranici) a ve Slavonii. Bylo zřejmé, že tito Srbové nemají zájem stát se menšinou v chorvatském národním státě a to tím spíše, že se začali obávat o svou bezpečnost. Nezpůsobila to přitom v první řadě propaganda bělehradských médií, jako spíše agresivní chorvatský nacionalismus, který si v ničem nezadal s nacionalismem srbským. V Chorvatsku byl zrušen statut Srbů jako druhého konstitutivního národa. Obnovená Chorvatská strana práva (pravaši) začala oživovat velkochorvatské aspirace a také ustašovské hnutí. Mezi chorvatskými Srby tak sílilo hnutí za autonomii v rámci Chorvatska s perspektivou následného úplného odtržení od této republiky, pokud by vyhlásila úplnou nezávislost. A sku-

tečně, poté, co chorvatský *sabor* schválil 22. prosince 1990 novou ústavu, která definovala Chorvatsko jako stát chorvatského národa, vyhlásili Srbové v Kninu vlastní Srbskou autonomní oblast (SAO), v jejímž čele stanul někdejší srbský policista Milan Martić.

Na počátku proběhla série jednání mezi jednotlivými republikami o budoucnosti Jugoslávie. Jednání po formální stránce sice řídil federální premiér Chorvat Ante Marković, ve skutečnosti však šlo o návrhy republik samotných. Slovinsko a Chorvatsko už 12. září vystoupily s návrhem na přeměnu SFRJ v konfederaci a tento návrh oficiálně předložily 4. října 1990. V předstávách Kučana a Tudjmana totiž (alespoň v teorii) spojovala samostatnost obou republik s možností zachování většího prostoru. Na jedné straně tak měla ochránit Lublaň a Záhřeb před zásahy z Bělehradu a umožnit jim vést samostatnou politiku ve vztahu k zahraničí, současně ale obě republiky neztrácely výhodu širšího jugoslávského trhu, na kterém právě slovinské a chorvatské výrobky nacházely své odbytiště. Samozřejmě, že předpokladem vzniku konfederace byla nejprve úplná samostatnost republik. Nevýhodou podobného uspořádání bylo to, že Srbsku jako největší z republik konfederativní uspořádání nic pozitivního nepřinášelo. Ba právě naopak: konfederace by sankcionovala ponechání Srbů z ostatních republik pod jejich úplnou jurisdikcí. Srbsko proto – podle očekávání – návrh odmítlo a Černá Hora, kde tehdy ještě převažovala u obyvatelstva srbská identita, se zachovala samozřejmě stejně. Těžko ostatně říci, zda Kučan a Tudjman mysleli svůj návrh vážně a zda nešlo jen o taktický tah, který měl u stoupenců Jugoslávie vyvolat zdání, že Slovinsko a Chorvatsko chtějí v nějaké jiné podobě zachovat společný stát. Srbsko a Černá Hora potom předložily protinávrh, podle kterého měly být společné orgány federace voleny přímo na celém území státu podle zásady „jeden volič – jeden hlas“, přičemž argumentovaly občanským principem. Ten byl ovšem zase nepřijatelný pro všechny ostatní republiky, protože v takovém případě by měli ve federálním parlamentu většinu Srbové. Oficiální srbský návrh přitom podporovala i srbská opozice, jejíž činnost byla legalizována 21. února. Když 24. října přijela do Bělehradu delegace DEMOSu, aby zde jednala se srbskou opozicí, trvaly tyto strany buď na udržení stávající federace, ve které by byla posílena pravomoc federálních orgánů,

a pokud by to nebylo možné, dávaly přednost osamostatnění republik, ovšem za předpokladu, že secesionistické republiky převezmou část státního dluhu a že budou upraveny hranice tak, aby reflektovaly pokud možno etnické poměry. Přesto slovinská delegace předložila 24. ledna 1991 svůj návrh znovu srbskému vedení. Slovinská vláda se současně snažila získat pro svůj návrh konfederace ostatní republiky, se kterými vedla na toto téma bilaterální rozhovory: ty se uskutečnily s vedení Bosny 26. ledna v Sarajevu, s delegací Černé Hory 30. ledna v Lublani a s delegací Makedonie 6. února rovněž v Lublani. Jednání nevedla k žádným výsledkům. Zdá se, že slovinská vláda s takovýmto výsledkem předem počítala a že jednání byla vedena spíše s ohledem na zahraniční veřejné mínění, které mělo být přesvědčeno o tom, že se Jugoslávie rozpadla díky neústupnosti Miloševiče. Každopádně 20. února 1991 slovinská skupščina přijala resoluci konstatující neúspěch jednání o novém státoprávním uspořádání Jugoslávie a doporučila zahájit jednání o pokojném rozpuštění federace a jejím rozdělení buď na dva státy (Slovinsko a zbytek SFRJ), anebo více států. Pro Slovince tím byla věc rozhodnuta. Když 6. června 1991 vlády Makedonie a Bosny samy předložily kompromisní návrh, podle kterého sice měly být republiky suverénní a měly být samostatnými subjekty mezinárodního práva, ale zároveň by část svých pravomocí přenesly na společný orgán, byl tento návrh odmítnut nejen Srbskem, ale i ostatními republikami.

Otázka pokojného rozdělení Jugoslávie byla předmětem diskusí už od roku 1990. Slovinsko a Chorvatsko tvrdily, že republiky mají právo z federace vystoupit. Svazová skupščina však 17. ledna 1991 ale přijala usnesení, že se jednotlivé republiky mohou oddělit až poté, co bude secese legislativně upravena. Svazový ústavní soud nakonec zaujal stanovisko, že vystoupení republiky z federace je možné jedině se souhlasem všech ostatních jejích členů. To ovšem nepřicházelo v úvahu, protože Srbsko podobný souhlas podmiňovalo změnou republikových hranic a to bylo zase nepřijatelné především pro Chorvatsko. Jakákoliv dohoda mezi republikami se kromě toho ukazovala jako nemožná. Aby byla zachována alespoň jakási koordinace, byly nejdůležitější otázky řešeny na schůzkách předsedů předsednictev (prezidentů) jednotlivých republik. První taková schůzka se uskutečnila ve Spli-

tu 27. března 1991, v dubnu se prezidenti sešli celkem čtyřikrát (4. dubna v Bělehradě, 11. dubna v Brdu a 18. dubna v Ochridu), ale následná pravidelná schůzka, naplánovaná na 7. květen do Stojčevce se pro zostřující se situaci již neuskutečnila. Pokusy prezidentů dojít k nějaké zásadnější politické dohodě byly bezvysledné.

Na jaře 1991 existovala Jugoslávie v podstatě již jen na papíře, protože jednotlivé republiky si dělaly co chtěly bez ohledu na rámec ústavy z roku 1974. Nejhorší příklad v tomto směru dalo samo Miloševićovo Srbsko, které se protiprávně zmocnilo devizových rezerv federace a potopilo tak definitivně původně slibně se rozvíjející hospodářskou reformu Ante Markoviće. Ale i Slovinsko přispělo částečně k hospodářskému rozvratu. Slovinská vláda totiž 2. dubna odmítla odvádět cla do federálního rozpočtu, s odůvodněním, že výnos cel ve Slovinsku vybraných má sloužit Slovinsku. Tím federální rozpočet utrpěl značné ztráty nejen na vlastním clu, ale i na daních, protože slovinsko-chorvatská hranice zůstávala samozřejmě volně průjezdná a ciziny dovážené zboží nebylo možné zdanit. Spor o cla vyvolal ihned konflikt se svazovou vládou v Bělehradě. Svazové ministerstvo financí pohrozilo, že převezme výběr cel na slovinských hranicích s Itálií, Rakouskem a Maďarskem do vlastní kompetence za pomoci armády. Slovinská vláda nakonec částečně ustoupila. S platností 20. června měla být vybraná cla ukládaná na zvláštní vázaný účet pod společnou správou slovinského a svazového ministerstva financí.

Další konflikt mezi Lublaní a svazovými orgány, který dále podkopával existenci Jugoslávie, se týkal ozbrojených sil. Slovinští branci se odmítali dostavit k odvodům a rukovat do JLA. Sama slovinská vláda přijala usnesení o tom, že nebude posílat své brance a záložníky do jugoslávské armády, protože situace vyžaduje především zabezpečení hranic a bezpečnosti republiky. Místo toho zahájila nábor do tzv. Teritoriální obrany (TO), domobrany založené v jednotlivých republikách po roce 1968 pro případ okupace Jugoslávie (jedním z momentů, který tehdy rozhodl o zřízení TO byla sovětská okupace Československa). Jednotky TO sice po operační stránce podléhaly velení JLA, v politickém ohledu ale spadaly pod jednotlivé republiky, což Slovinsko a Chorvatsko hodlaly využít a přeměnit je ve vlastní armády. JLA se rozhodla pro každý pří-

pad zabrat sklady zbraní TO, což se jí však plně podařilo jen v Chorvatsku.

Rozpad Jugoslávie byl částečně brzděn několika vnitřními i vnějšími faktory. Vnitřním faktorem byl především postoj JLA. Zatímco v Titově době byl v armádě kladen důraz na její skutečně jugoslávský charakter a jakékoliv projevy nacionalismu byly přísně trestány, v osmdesátých letech se situace změnila. Svůj význam nepochybně sehrála skutečnost, že mladí důstojníci již neměli žádné osobní vazby k partyzánským bojům za druhé světové války a sami samozřejmě rovněž nebyli zcela imunní vůči silicím nacionalistické propagandě, která se projevovala ve všech republikách. Důstojnický sbor JLA se skládal z příslušníků všech národností, ovšem Srbové a Černohorci v něm tvořili nejpočetnější skupinu – koncem osmdesátých let asi 70 % celkového stavu. Bylo to celkem pochopitelné, jestliže uvážíme, že Srbové byli nejpočetnějším národem v Jugoslávii. Srbští důstojníci sice hovořili o nutnosti zachovat Jugoslávii, měli však samozřejmě na mysli Jugoslávii centralizovanou, kde by platila zásada „jeden občan – jeden hlas“, čili jinak řečeno: Jugoslávii se zajištěným výrazným srbským vlivem. Na jaře 1991 ještě nenastal celkový rozklad armády podle národnostních kritérií a tak jako celek JLA stála zatím na pozicích záchrany Jugoslávie. Velení armády opakovaně prohlašovalo, že je připraveno zasáhnout za účelem udržení integrity státu. Ministr obrany Veljko Kadijević, sám na půl Chorvat a na půl Srb, který se ale považoval za integrálního Jugoslávce, opakovaně žádal předsednictvo SFRJ, aby vyhlásilo v zemi výjimečný stav. Předsednictvo SFRJ pod vedením Joviće o tom jednalo na zasedání 14. – 15. března 1991, ale pro odpor většiny členů (na prvním místě právě Slovinců a Chorvatů) k jeho vyhlášení nedošlo. což se ale nestalo pro nesouhlas chorvatského a slovinského člena předsednictva. Nebylo jasné, jak v případě secese bude armáda reagovat. V případě Chorvatska a Bosny byla secese bržděna také obavami z možnosti ubránit vlastní území. Milošević opakovaně zdůrazňoval, že hranice mezi republikami platí jedině v rámci Jugoslávie a že v případě osamostatnění republik bude Srbsko žádat jejich změnu. Kromě toho částečně působil i vnější faktor. Zasedání Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) přijalo 21. listopadu 1990 závěrečný dokument o zásadách „nové Evropy“ a mechanismu řešení konfliktů mezi státy,

což měla být tečka za studenou válkou. Poslední, co si v této situaci signatáři přáli, byl rozpad existujících států. Jugoslávské delegaci bylo jasně řečeno, že hospodářská pomoc pro Jugoslávii a její přijetí do Parlamentního shromáždění Rady Evropy, které bylo předpokladem pozdější asociační dohody, platí jediné pro Jugoslávii jako celek. Státy KBSE i ES dávaly najevo, že v případě jednostranného vyhlášení nezávislosti jednotlivými republikami takové nové státy neuznají. Velmi opakovaně upozorňovaly jugoslávskou vládu na to, že nikdo nemá zájem na vzniku nových států na Balkáně.

Uvedené faktory byly příliš slabé na to, aby zabránily secesi Slovinska a Chorvatska. Rady amerických i evropských diplomatů měly kromě toho jednu zásadní chybu: obracely se zpravidla k federálním institucím a tudíž k nesprávným uším. Jugoslávský ministr zahraničních věcí Budimir Lončar byl nucen konstatovat, že ani on, ani svazová výkonná rada (federální vláda) nemají žádné prostředky, jak pokračující desintegraci zabránit. Rozklad Jugoslávie již dospěl tak daleko, že proces získal svou vlastní dynamiku. Otevřená krize ve vedení federace nastala 15. května 1991, kdy skončil roční mandát předsedy předsednictva SFRJ Borislava Joviće. Podle principu rotace měl nastoupit na jeho místo Chorvat Stipe Mesić. Podle ústavy z roku 1974 byl předseda volen všemi členy předsednictva, což ale do té doby byla vždy pouhá formalita. Tentokrát však Srbsko prohlásilo osobu Mesiće za nepřijatelnou a protože spolu se zástupci dvou autonomních oblastí a zástupcem Černé Hory disponovalo čtyřmi hlasy z celkového počtu osmi, volbu zablokovalo. Vznikl politický pat, ze kterého ústava neznala východisko a současně bylo paralyzováno i předsednictvo jako celek. Krize předsednictva se vzápětí projevila i ve funkčnosti dalších federálních orgánů. Vláda Ante Markoviće se stala zcela bezmocnou.

Vyhlášení samostatnosti Slovinska

Slovinským a chorvatským představitelům se zřejmě podařilo během roku 1991 získat určitou podporu ve Spolkové republice Německo a v Rakousku. I když představitelé ES Jacques Delors a Jacques Santer během návštěvy Bělehradu 29. a 30. května 1991 opět žádali od Ante Markoviće udržení jednoty Jugoslávie a ačkoliv představitelé ES opakovaně zdůrazňovali, že neuznají nezávislost jednostranně se

Vyhlášení slovinské nezávislosti 25. 6. 1991

oddělivších republik, v Lublani a v Záhřebu dospěli k správnému závěru, že budou-li Evropa a svět postaveny před hotový fakt secese, nezbude jim nakonec nic jiného, než nové státy uzнат. Pozitivně byla přijata také resoluce německého *Bundestagu* z 19. června 1991, která hovořila sice o potřebě zachovat Jugoslávii, ale současně uznávala právo jugoslávských republik na odtržení. Jako neřešitelný se už nejevil ani postoj Jugoslávské lidové armády. Slovinská a chorvatská vláda spoléhaly v případě zásahu armády na jednotky tzv. Teritoriální obrany (TO), domobrany, které existovaly v jednotlivých republikách a podléhaly jejich velení. Janez Janša, už zmíněný někdejší mládežnický novinář souzený vojenským soudem, který se stal ministrem obrany, odstranil z velení TO osoby mající napojení na důstojnické kruhy JLA a nahradil je vlastními lidmi. Další ozbrojenou složkou byly policejní jednotky, které podléhaly republikovému ministerstvu vnitra.

Vyhlášení samostatnosti obou republik bylo naplánováno na 25. června 1991 a toto datum bylo předem ohlášeno. Po politické linii se ještě na poslední chvíli snažil secesi zabránit Ante Marković, který 5. června žádal v Bělehradě slovinskou delegaci, aby bylo vyhlášení samostatnosti odloženo. Jeho žádosti nebylo vyhověno.

S neúspěchem skončila i návštěva Markoviće v Lublani 12. června. K nátlaku na Slovincy a Chorvaty, aby nevyhlašovaly samostatnost měla přispět i návštěva amerického ministra zahraničí Jamesa Bakera v Bělehradě 21. června. Baker se zde setkal nejen s představiteli federace, ale i s předsedy (prezidenty) jednotlivých republik, které varoval před vyhlášením nezávislosti a upozornil je, že JLA je připravena zasáhnout. 23. června představitelé dvanácti států Evropského společenství vydali prohlášení, že neuznají samostatnost Slovinska a Chorvatska, pokud bude vyhlášena jednostranně. Nicméně už následující den německá vládnoucí Křesťansko-demokratická unie (CDU) vydala prohlášení, že se neztožňuje se stanoviskem ES ve věci samostatnosti Slovinska a Chorvatska. Prohlášení přednesl sám Helmut Kohl, který sice vystoupil jako předseda strany, přičemž ale nebylo možné nebrat v úvahu, že je zároveň i spolkovým kancléřem. Obdobné stanovisko jako CDU zaujal i rakouský kancléř a předseda Rakouské lidové strany (ÖVP) Alois Mock. V Záhřebu a ve Slovinsku si věc vysvětlili celkem správně: I Německo a Rakousko by sice dávaly přednost zachování Jugoslávie, ale pokud se Slovinsko a Chorvatskou odtrhnou, jsou oba státy připraveny je ve vhodný okamžik uznat.

Vyhlášení samostatnosti Slovinska i Chorvatska proběhlo podle plánu 25. června 1991. Průběh byl v Lublani i v Záhřebu obdobný. Slovinská skupščina a chorvatský *sabor* přijaly deklaraci o nezávislosti a současně právní akty, kterými orgány republiky přejímaly veškeré zbývající kompetence vykonávané doposud federálními orgá-

ny, a také adekvátní část mezinárodních závazků Jugoslávie, pokud se týkaly území republiky. Ve Slovinsku měl tento akt podobu ústavního zákona. Do kompetence slovinských orgánů jím přecházela mimo jiné ochrana státních hranic, výkon pasové a cizinecké policie a výběr cel i veškerých daní a za tím účelem byly hraniční přechody mezi Slovinskem a sousedními státy ihned obsazeny slovinskou policií a celní službou. Následující den (26. června) se Slovinsko a Chorvatsko vzájemně uznaly a navázaly mezi sebou diplomatické styky. Mezi Slovinskem a Chorvatskem se nicméně už v nejbližších dnech projevil zásadní rozdíl. Zatímco slovinská Teritoriální obrana (TO), které se podařilo před tím zabránit odzbrojení, dokázala rychle ovládnout většinu slovinského území, v Chorvatsku tomu tak nebylo. Dva dny po vyhlášení chorvatské nezávislosti (27. června) se vzbouřili chorvatští Srbové. S pomocí narychlo utvořené srbské milice, místy nepřímou podporované jednotkami JLA, byla od Chorvatska odtržena celá odtrhli území chorvatské Krajiny a části Slavonie, kde zřídili vlastní útvar. V Chorvatsku vypukla občanská válka.

Desetidenní válka a uznání nezávislosti Slovinska

Situace ve Slovinsku nebyla v prvních dnech jednoduchá. Předsednictvo svazové skupštiny prohlásilo hned 25. června vyhlášení nezávislosti Chorvatska i Slovinska za protiústavní a tudíž právně neplatné. Zároveň vyzvala svazovou vládu, aby zabezpečila výkon pasové služby a výběr

Tanky JLA v ulicích Ormože - 1991

cel na slovinském úseku jugoslávské státní hranice. Svazová vláda pověřila úkolem zabezpečit hranici Jugoslávskou lidovou armádou. Protože jednotky JLA umístěné ve Slovinsku na takový úkol nestačily, rozhodlo se armádní velení posílit je vojenskými částmi z Chorvatska. Tam JLA nemusela obsazovat hranice se sousedním Maďarskem, protože chorvatská vláda, mající potíže se Srby, je zatím nechala neobsazeny, takže zůstaly reálně pod kontrolou federálních orgánů.

Akce JLA směřující k obsazení hranic začala 26. června. Jednotky 13. armádní skupiny umístěné v chorvatské Rijece pod velením generála Marjana Čada toho dne bez boje obsadily hranici proti Itálii v Přímoří. Následující den překročily chorvatsko-slovinské hranice další jugoslávské jednotky, jejichž cílem bylo dosáhnout hranic s Rakouskem. 27. června časně ráno (v 7 hodin) se sešlo předsednictvo Slovinské republiky (tj. kolektivní hlava státu), které za účasti předsedy skupštiny, předsedy vlády a klíčových ministrů jednalo o vzniklé situaci. Výsledkem jednání bylo rozhodnutí postavit se postupující JLA na ozbrojený odpor. V usnesení podepsaném Kučanem se konstatovalo, že JLA zahájila ozbrojené

Janez Janša jako slovinský ministr obrany v roce 1991

operace proti Slovinské republice, což předsednictvo republiky hodnotí jako ozbrojenou intervenci a pokus o okupaci. Proti jednotkám JLA proto měla ihned vystoupit TO a jednotky slovinské policie, postup JLA měl být znemožněn blokadami komunikací a zároveň měly být blokovány posádky JLA umístěné v samotném Slovinsku. Zveřejněné usnesení vyzývalo všechny vojáky i civilní osoby ze Slovinské republiky sloužící v JLA, aby ji opustili. Po politické linii Slovinsko oznámilo, že se jeho představitelé nadále nezúčastní jednání federálních institucí.

Usnesení bylo realizováno prakticky ihned. Zvolená taktika se ukázala jako úspěšná. JLA byla sice „státem ve státě“, ale své zásobování prováděla především z civilní sítě. Kasárnám byly odpojeny telefony, vypnut elektrický proud a plyn, uzavřeny přírůdky pitné vody, zastaveno jakékoliv zásobování pohonnými hmotami i potravinami. Výjezdy z kasáren byly zabarikádovány. JLA, vycvičená tak, aby dokázala odrazit útok jakéhokoliv nepřítele zvenku, nebyla připravena a zřejmě ani schopna bojovat proti „vnitřnímu nepříteli“. Velkou slabinou se ukázalo také národnostní složení JLA, odkud začaly houfně dezertovat nejen Slovinci a Chorvati, ale i příslušníci ostatních nesrbských národností. Navíc, slovinské obyvatelstvo se k jednotkám JLA stávalo otevřeně nepřátelsky a odmítalo jim cokoli prodávat anebo jim pomáhat. TO měla naproti tomu plnou podporu obyvatelstva. Mnoho záložníků se také do jejich řad přihlásilo dobrovolně. Pokus JLA obsadit hranice a především zabezpečit hraniční přechody mezi Slovinskem a Rakouskem 28. června selhal. Rozsah bojů mezi JLA a TO nebyl ve skutečnosti nijak velký, protože JLA měla rozkaz vyhýbat se pokud možno otevřeným střetům, které by mohly přinést velké ztráty na životech. Ante Marković nezískal pro radikálnější zásah armády podporu Makedonie a Bosny a dokonce ani Srbska a Černé Hory, které na Slovinsku ztrácely zájem a hodlaly armádu šetřit pro případné další boje v Chorvatsku a Bosně. Představa veřejnosti doma i v zahraničí o rozhořčených bojích byla spíše dílem úspěšné slovinské propagandy, především televize. Po uzavření příměří se ukázalo, že během deseti dnů bojů od 27. června do 7. července (odtud i název „desetidenní válka“) zahynulo pouze šest příslušníků TO a 39 vojáků JLA.

28. června přicestovala do Bělehradu delegace ES, která měla za úkol zprostředkovat příměří

ve smyslu mechanismu schváleného na konferenci KBSE 21. listopadu 1990 a – což již bylo zcela nereálné – pokusit se zachránit rozpadající se Jugoslávii. Tříčlennou delegaci vedl Jacques Poos z Lucemburska, členy byli Hans van den Broek z Nizozemska, který ve funkci předsedy 1. července vystřídal Poose, a Gianni de Michelis z Itálie. Delegaci doprovázel Abel Matutes, člen komise ES pro Středomoří a velvyslanci Lucemburska, Itálie a Nizozemí v Bělehradě. Delegace ES mohla v Bělehradě jednat jen s představiteli rozpadající se federace, tedy s Ante Markovićem a srbským prezidentem Miloševićem, protože Kučan i Tudjman odmítali přijet do Bělehradu, dokud JLA nezastaví své bojové operace ve Slovinsku a v Chorvatsku nepřestane podporovat ozbrojené akce srbské milice v Krajině a Slavonii. Rozhovory se nakonec uskutečnily v Záhřebu a to za účasti zástupců předsednictva SFRJ (mimo jiné Stipe Mesiće, kterého Srbové a Černohorci odmítli před tím zvolit předsedou SFRJ na období 1991-1992) a svazového premiéra Ante Markoviće. Nepřinesla žádný výsledek, protože „evropská trojka“ (delegace ES) žádala spolu s Ante Markovićem návrat ke stavu před 25. červnem, tj. odvolání nezávislosti a další jednání o uspořádání Jugoslávie. Další požadavek se týkal uzavření příměří a odblokování kasáren JLA. Slovinsko i Chorvatsko ale odmítly možnost setrvání v Jugoslávii a byly maximálně ochotny dočasně pozastavit vyhlášení nezávislosti, budou-li staženy jednotky JLA ze Slovinska a přestane-li JLA v Chorvatsku podporovat srbskou milici. Souhlasilo dále s „jednáním o uspořádání vztahů mezi jugoslávskými republikami“, pod kterým ale rozumělo pouze jednání mezi samostatnými státy o možné další spolupráci. Chorvatsko kromě toho protestovalo proti tomu, že její zástupce Stipe Mesić nebyl zvolen předsedou předsednictva SFRJ. Delegace ES se znovu pokusila vyvíjet nátlak v podobě zastavení hospodářské pomoci, ale ten na slovinskou a chorvatskou delegaci neúčinkoval. Požadavek, aby se stal Stipe Mesić předsedou předsednictva naproti tomu delegace ES podpořila, avšak Marković je podmínil odvoláním deklarace nezávislosti (Milošević, u kterého v této věci delegace sondovala stanovisko, dal vyhýbavou odpověď, ale zcela volbu Mesiće nevyloučil).

Po jednání se delegace vrátila do Lucemburska, kde se 29. a 30. června uskutečnilo setkání vlád dvanáctky. Zde Helmut Kohl za Německo navrhl,

aby „dvanáctka“ podpořilo právo republik na sebeurčení včetně odtržení, ale většina států, mezi nimi především Velká Británie, Francie, Itálie a Španělsko, byla proti. Bylo zřejmé, že se obávají nebezpečného precedentu, který by mohly využít národnostní skupiny na jejich vlastním území. „Evropská trojka“ se vrátila do Záhřebu, kde se hned 30. června uskutečnilo další jednání. Druhá schůzka přinesla určitý posun, protože místo odvolání deklarace nezávislosti se předmětem jednání stalo její dočasné pozastavení, během kterého by trvalo příměří a byla by vedena další jednání o uspořádání mezi republikami. Tím se otevírala cesta ke kompromisu: na papíře by zatím Jugoslávie zůstala jednotná, což umožňovalo výboru vysokých komisařů KBSE a státům ES neztratit tvář, ale ve skutečnosti by se do budoucna (po uplynutí moratoria) otevřela možnost diplomatického uznání Slovinska a Chorvatska.

Přulom v otázce nezávislosti Slovinska nastal 2. července. V uvedený den poslanci vládní Miloševićovy Socialistické strany Srbska v srbské skupštině vystoupili s prohlášením, že nemají námitek proti oddělení se Slovinska od Jugoslávie. Milošević jako prezident Srbska v souvislosti s tím prohlásil, že JLA bude bránit národy, které si přejí v Jugoslávii zůstat. To znamenalo, že Milošević definitivně resignoval na možnost udržení celé Titovy Jugoslávie a hodlal se soustředit na plán vytvoření menšího státu se srbskou převahou. Protože zbytkové federální orgány byly pod rozhodujícím vlivem Srbska, znamenal Miloševićův postoj ve skutečnosti i souhlas federace se slovinskou samostatností, ale na druhé straně nesouhlas s oddělením se Chorvatska, resp. požadavek jeho rozdělení tak, aby jeho části obývané Srby v Jugoslávii zůstaly. Týž den (2. července) se nezávisle na Miloševićově postoji německý ministr zahraničních věcí Hans Dietrich Genscher rozhodl jednat přímo se Slovinci, konkrétně s Kučanem a slovinským ministrem zahraničních věcí Dimitrijem Rupelem. Protože letiště ve Slovinsku blokovala JLA, odletěl Genscher do Klagenfurtu, kde na něj čekal Rupel, se kterým chtěl Genscher původně pokračovat v cestě do Lublaně autem nebo vlakem. Genscher po jednání s Kučanem a Rupelem dospěl k závěru, že Jugoslávii už nelze udržet pohromadě a že její kontrolovaný rozpad je za dané situace jediným řešením. V tomto smyslu se také rozhodl působit na výbor vysokých komisařů KBSE, který se sešel v Praze 3. a 4. července (Praha byla tehdy sídlem sekretariátu KBSE) a potom i na ministry zahra-

ničních věcí ES, kteří zasedli 5. července v Haagu. Výsledkem bylo usnesení, která sice hovořilo o potřebě zastavit boje, avšak nehovořilo již o nutnosti revokace slovinské a chorvatské deklarace o nezávislosti, ale jen o jejím zmrazení. Kromě toho na žádost Německa byl do usnesení výslovně vložen pasus hovořící o právu republik Jugoslávie na sebeurčení a odtržení.

Deklarace se stala základem plánu ES na příměří a řešení situace v Jugoslávii, který byl předložen všem zúčastněným stranám – tj. zástupcům zbytkové Jugoslávie, Chorvatska a Slovinska. Jednání se uskutečnilo 7. července na jadranském ostrově Brioni a trvalo celkem šestnáct hodin. Výsledkem byla závěrečná deklarace, nazvaná později brionská. Vycházela sice z usnesení konference ministrů zahraničí v Haagu, avšak objevily se v ní některé na první pohled sice formální, avšak ve skutečnosti velmi důležité změny. Především samotný úvod deklarace nehovořil o vůli národů Jugoslávie zachovat společný stát na nových základech, ale o tom, že národy Jugoslávie samy rozhodnou o své budoucnosti. Jednání mezi republikami o vzájemných vztazích mělo začít nejpozději 1. srpna 1991 a to na zásadách pařížského závěrečného protokolu KBSE z 21. listopadu při respektování lidských práv, práv národů na sebeurčení a zásad mezinárodního práva. Slovinsko a Chorvatsko se zavazovaly suspendovat vyhlášení nezávislosti na dobu tří měsíců, do té doby měl panovat klid zbraní. Stipe Mesić byl se zpětnou platností od 1. července uznán pro období 1991-1992 předsedou předsednictva Jugoslávie a svazová vláda Ante Markoviće zůstávala ve funkci. Výkon pasové a cizinecké služby na hraničních přechodech na slovinském úseku dosavadní jugoslávské hranice proti Itálii, Rakousku a Maďarsku náležel slovinské policii, která ale byla povinna postupovat podle federálních předpisů. Cla ze zboží dováženého ze zahraničí měla být vybírána ve Slovinsku slovinskou celní službou a ukládána na zvláštní vázaný účet podle dohody se svazovým ministerstvem financí z 20. června.

Brionská deklarace, která zároveň měla formu jakési dohody mezi Chorvatskem, Slovinskem a zbytkem Jugoslávie, vstoupila v platnost 8. července, byť formálně se stala pro Slovinsko závaznou až o dva dny později, kdy ji schválila slovinská skupščina. Ačkoliv hovořila o zahájení rozhovorů o novém uspořádání Jugoslávie, ve skutečnosti sankcionovala její rozčlenění, protože nikdo soudný nemohl předpokládat, že by za stá-

vajících poměrů k nějaké dohodě mohlo dojít. Na druhé straně je zřejmé, že dohoda z Brioni byla za daných okolností zřejmě maximum možného. Dohoda znamenala zastavení bojů ve Slovinsku. Předsednictvo SFRJ se 18. července 1991 sešlo na své vůbec poslední schůzi v plné sestavě. Slovinský člen předsednictva Janez Drnovšek zde prosadil usnesení na základě kterého se JLA stáhla ze Slovinska. Zasedání 18. července bylo pro Drnovšeka posledním, protože na žádné další se již nedostavil. Z JLA byli 24. července oficiálně propuštěni všichni důstojníci a vojáci, které Slovinsko považovalo za své občany. Poslední jednotka JLA opustily Slovinsko 26. října.

Brionská deklarace sice ukončila boje ve Slovinsku, ale neznamenala konec bojů v Chorvatsku. Tam bez ohledu na ni pokračovaly boje mezi srbskou milicí a nově vytvářenou chorvatskou národní gardou, zárodkem chorvatské armády. Do bojů se stále častěji na straně Srbů zapojovala i jugoslávská armáda, která se začala ve zvýšené míře angažovat v jeho plánu „srbské Jugoslávie“. Slovinská vláda ve smyslu Brionské deklarace naproti tomu formálně znovu vystoupila s návrhem o urovnání situace, které ovšem vycházely ze vzájemného mezinárodního uznání republik. S obdobným návrhem vystoupilo i Chorvatsko, které žádalo, aby spojení republik bylo upraveno podle vzoru vztahů mezi státy Evropského společenství. Člen předsednictva Slovinské republiky Dušan Plut se vydal s návrhem do Sarajeva a do Bosny. Šlo ale předem o zbytečnou aktivitu, určenou spíše pro zahraničí. Návrh totiž ignoroval zásadní požadavek Srbů, aby v Jugoslávii mělo postavení odpovídající velikosti a významu, anebo aby došlo k překreslení hranic jednotlivých republik. Bosna a Makedonie sice projevíly o řešení zájem, ale Černá Hora slovinský i chorvatský návrh odmítla a Srbsko na ně vůbec neodpovědělo. 12. srpna slovinská vláda svou misi formálně ukončila.

7. a 8. srpna se uskutečnilo zasedání představitelů KBSE v Praze, které navrhlo svolat mezinárodní konferenci o Jugoslávii. Státy ES se mezitím už smířily s jejím rozpadem, pokoušely se ale alespoň zabránit válce mezi nástupnickými státy. Proto 27. srpna konference ministrů zahraničních věcí ES schválila usnesení, že hranice mezi jednotlivými republikami nemohou být jednostranně měněny a pokud se tak stalo, nemohou být uznány. Dne 7. září byla v Haagu skutečně zahájena mezinárodní konference o Jugoslávii, které předsedal britský konzervativní politik lord Peter Ca-

rrington. Konference se konala v době, kdy nadále trvaly boje v Chorvatsku a pokračoval rozpad Jugoslávie. 8. září 1991 proběhlo referendum v Makedonii, kde se pro nezávislost vyslovilo 74,14 % voličů. Bylo jasné, že i tato republika v brzké době vyhlásí nezávislost, což se pak skutečně stalo po dohodě se Srbskem pokojným způsobem 19. prosince. 3. října 1991 se pod předsednictvím Branka Kostiće sešlo zbytkové předsednictvo SFRJ, které už bojkotovalo nejen Slovinsko a Chorvatsko, ale i Makedonie a Bosna a Hercegovina. Srby ovládané předsednictvo prohlásilo, že s ohledem na válečný stav přebírá pravomoci svazové skupštiny i svazové vlády, které se pro bojkot ostatních republik staly neusnášenischopnými.

7. října vypršelo tříměsíční moratorium a následující den parlamenty Slovinska a Chorvatska znovu vyhlásily nezávislost. Den na to vyhlásila slovinská vláda měnovou odlokou na nahradila jugoslávský dinár vlastním dinárem (v poměru 1 : 1). 15. října přijal parlament Bosny a Hercegoviny deklaraci svrchovanosti, která byla podobně jako v případě Slovinska a Chorvatska prvním krokem k nezávislosti. Proti deklaraci se ale vyslovili poslanci zastupující bosenských Srbů, kteří začali připravovat plán na vytvoření autonomní srbské oblasti v Bosně. V Bosně se tak začal rýsovat další ozbrojený konflikt, mnohem komplikovanější, než v Chorvatsku. Haagská konference tak musela neustále reagovat na měnící se situaci. Konečný návrh, který po jednání předložil Carrington 17. října a který byl potom ještě třikrát přepracován, předpokládal vznik samostatných a nezávislých republik, pokud si to jejich obyvatelstvo bude přát, přičemž hranice jednotlivých republik se měly stát mezinárodními hranicemi. Republiky měly vytvořit blíže neurčený a nedefinovaný svaz. V době vypracování plánu se Slovinsko cítilo již natolik silné, že prohlásilo členství ve svazu s ostatními republikami za nemožný a bylo ochotno uzavřít pouze dohody o mírové spolupráci. Carringtonův návrh byl ale nepřijatelný pro Srbsko, protože vylučoval změnu hranic. Srbská delegace jej proto 5. listopadu odmítla a spolu s delegací Černé Hory opustila konferenci. Ta byla potom přerušena a i když měla pokračovat v Bruselu, fakticky se rozpadla.

Neúspěch jednání haagské konference ve skutečnosti znamenal krok k mezinárodnímu uznání Slovinska a Chorvatska. Uznání Slovinska by přitom bylo v podstatě bezproblémové, protože zde nebyl problém hranic, nicméně Evropské

společenství hodlalo řešit problém v celé své šíři. Přitom právě v listopadu se zkomplikovala situace v Bosně. Srbsští poslanci sdružení v Srbské demokratické straně opustili sarajevský parlament. Urychleně bylo vypsáno referendum, ve kterém se drtivá většina Srbů vyslovila pro setrvání v Jugoslávii, což znamenalo, že se v případě vyhlášení nezávislosti Bosny od ní odtrhnou. V listopadu se proto v Ženevě uskutečnila další mezinárodní konference, která v zásadě potvrdila zásady neúspěšné haagské konference a zformulovala je do zvláštního dokumentu, tzv. konvence: právo na secesi se týkalo výhradně jednotlivých republik, a to bez ohledu na jejich etnické složení. Hranice mezi republikami se považovaly v případě secese republiky za nedotknutelné ve smyslu Závěrečného aktu KBSE z Helsinek z roku 1975. Národnostní skupiny žijící na území některé republiky tudíž neměly právo na sebeurčení a odtržení od příslušné republiky. Podmínkou uznání nezávislosti republik bylo ústavní zajištění práv menšinového obyvatelstva respektování lidských práv. Pokud během bojových operací bylo toto menšinové obyvatelstvo vyhnáno, mělo právo na návrat.

Slovinsku ženevská konvence vyhovovala, protože neměla na svém území žádné menšiny ani neusilovala o změnu hranic. Po krátkém váhání ji přijalo i Chorvatsko. 17. prosince 1991 rada ministrů ES (tj. zástupců jejich států) pod předsednictvím Německa po delší debatě rozhodla, že uzná republiky někdejší Jugoslávie, pokud o uznání požádají do 23. prosince 1991 a pokud splňují podmínky uznání stanovené ženevskou konvencí. Rozhodnutí o uznání měla rada vydat do 15. ledna 1992. 23. prosince skutečně Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina podaly žádost o uznání. Srbsko a Černá Hora tak odmítly učinit s odůvodněním, že jejich nezávislost byla uznána již berlínským kongresem v roce 1878.

Slovinsko se stalo nezávislým státem, ovšem válka v Jugoslávii trvala ještě další tři roky a rozpad zbytku jihoslovanské federace není vlastně definitivně zakončen dodnes.

Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc. (1954)

Významný český historik, univerzitní profesor na Ústavu českých dějin FF UK v Praze. Specializuje se na moderní české a slovenské dějiny a dějiny jihovýchodní Evropy. Autor či spoluautor syntéz *Dějiny Bulharska* (2000), *Dějiny Makedonie* (2003), *Dějiny Chorvatska* (2007), *Dějiny Slovinska* (2011) a mnoha dalších.